

պողական գործը. քանի որ լնկերութեան եւ ազգին ամէնէն էական եւ անտրամադրելի տարրին եւ ոյժին վրայ է խնդիրը. ինչ որ խորապէս ըմբռնած են Եկեղեցի եւ ազգեր, եւ անոր տիրանալու համար թափուած աւելի կամ պակաս բուռն Ֆիգերն ու պայքարները անծանօթ ու զանխուկ պէտք չէ որ մնան մեզմէ:

Հայաստան եւ Հայութիւն, ամշուշտ երկուքն ալ խոր եւ էական առվճանչութիւններ ունին. սակայն լաւ գիտնանք, Հայաստան չէ որ հայ շինած է մեզ, այլ հայն է որ Հայաստան կերտած է, մեր Նախնիք երեկ՝ ու մենք այսօր եւ վայր՝ մեր սերունդը:

Մեր հայրերուն հանճարովն ու աղեղով տիրած ենք այդ երկրին, ու հոն զետեղած ենք մեր ցեղային սրբութիւններն եւ աւանդները. ան է եղած մեր գործունէութեան ասպարէզը, մեր փառքի տաճարը:

Սակայն երբ դժոխքի ըոցեր լսվիզեն ու մոխրակոյտի վերածեն մեր սրբագործած համագործանն ու տաճարը, ինչպէս ըրին երեկ անոնք որ ըրին, մենք պիտի չվարանինք ինչպի պէս փախչերու... որ նոր հայրենիք կերտենք:

Բայց ուշ դնենք. մեր ուսերուն վրայ մեր հայրենի սրբութիւնները պիտի բառնանգ, ինչպէս մեր ծեռքին մէջ, մանաւանդ թէ մենք ծեռքէն բռնած մեր սիրելի զաւակներուն, Եւ այդպէս, ուր այ ըլլանք, մենք իսկ ենք մարմնացումը մեր մէծ հայրենիքին, որ կ'ապրի որպէս հոգի Եւ գաղափար մեր սրտին ու մեր մտքին մէջ, միշտ Եւ ամենուըեք:

Բայց ի՞նչ բանի մէջ կը կայանայ մեր պարտականութիւնը հանդէպ մեր յոյսերուն մեր սերունդին. միթէ քօրափեղով աշխեց բնազանցական, կրօնական կապանքները եւ դբումելով անոնց հոգւոյն մէջ աշխարհիկ ոգին (esprit laïque), ինչպէս կ'ուզէ Պ. Փ. Սահակուր, աշխարհիկ դպրոցի ջատագովք «Յառաջ»ի մէջ. (Թիւ 1819, Մարտ 4):

Այդ աշխարհիկ դպրոցը կը նշանակեմ և յաջուռ ազատ քննութեան ձևութեան մշտագործութիւն՝ վերադաս բափթու աշխարհիկ եղել ազատ քննութեան ձգութիւն, մտքի մշտագործու ազատութեան մաս բափթու աշխարհիկ եղել ազատ քննութեան ձգութիւն, մերմել անցաւոր կրօնքներուն մնայում մարդկութիւնը կառավարելու իրաւութիւնը, եւ թէ այդ կրութիւնն է որ պիտի բառեալ պատերազմը: Եւ իրականին մէջ աշխարհիկ դպրոցը դէմ չէ եղեր կրօնքի և **Աստուծոյ**

Ի զուր է դեռ հին ու ժամանակար զԵնքեր գործածել մեր կրօնքին կամ Եկեղեցւո դէմ. նոր դպրոցն է որ ամէն կապ կտրած Աստուծմէ՛ օրուանս տիեզերական ճգնաժամ ստեղծեց, ու կարմիր ու սև կերպարանքով կը ձգտի կապտել անհատին ձգտունն աղ ազառորիւնն ալ, ու բոլոր իրաւունքները. կրօնքը այդպիսի եղեռ չէ գործած եւ չի գործեր. մանաւանդ ԽԵ յանուն արդարութեան միշտ պիտի բողոքէ բռնութեան դէմ

Թօղունք որ Պ. Փ. Ս. ի ջատագոված աշխարհիկ դպրոցը հակասութեան մէջ է վասն զի ան մէկ կողմէն կը մերժէ զԱստուած, որով կ'ըլլայ անաստուած, եւ իր այդ անաստուածութիւնը կը դատապարտովի կիսավայրենի ցեղերէն անգամ, թող թէ բոլր դարերու քաղաքակրթութենէն, որ միշտ եւ ամենուրեք, անխափի, գերագոյն էակի մի դաւանութիւնն ունեցած է, անոր յատով եւ անփոխարինելի քահանայութեամբ, պաշտամունքով եւ զոհերով։

Անդին «իրականին մէջ սակայն, կ'ըսէտ, աշխարհիկ դպրոցը դէմ չէ Կրօնքի, ո' եւ ԵԱՍՏՈՆԻԱ»։ ուրեմն կ'ընդունի եւ կամ կը թոյլատրէ նաեւ ստուժիւնը։ քանի որ շատ մը կրօնք ինչպէս շատ մը սկզբունքներ իրարու հակընդդէմ եւ դիմամարտ, չեն կը նար միանգամայն հշմարիտ ըլլալ։

Պիտի հարցնէինք ֆրանսական աշխարհիկ դպրոցի սիրահարին թէ կընայ ուրանա որ Ֆողեր, Ժոֆրեր ջերմեռանդ կրօնականներ էին եւ Ֆրանսա անոնց սրտին ու բազուկներուն մէջ դրած էր իր ճակատագիրը, իր պատիւն ու կեանքը. եւ այդ կրօնականները գիտցան նուիրուիլ իրենց նայրենիքի դատին, խղճմորէն եւ դիւցազնօրէն ինչպէս կը թելադրէր իրենց սուրբ կրօնքը: Այդ պարոնը ծանօթ չէ ֆրանսական սերունդին կրթութեան, ինչպէս բոլոր ժողովուրդին կրօնքին. անհաւատութիւնն ու աշ-

Խարինկ ոգին՝ փրփուրն է հոն ակնառու, սակայն խորապէս եւ իր մեծամասնութեամբ ամենէն քրիստոնեայ ազգն է ան, եկեղեցոյ անդրանիկ զաւակը:

Երանի՞ թէ մեր ժողովուրդն ալ ըլլար այնքան ազատական, այնքան հաւատացեալ, այնքան հայրենասէք. առանց արցունքի չի կրնար կարդացուիլ նամականին զոր ֆրանսացի մարտիկը արիւնի եւ կրակի մէջէն իր ընտանիքին է հասցուցեր. եւ հոն հայրենիքի քով Աստուծոյ առունն է որ կ'իշխէ գերագոյն պաշտումով:

Այդ նկարագիրն էր որ պիտի հրապուրէր զմեզ, եւ ոչ թէ աշխարհիկ դպրոցը կամ Փարիզի փողոցներուն նորոյթն եւ գարշահոտ ապականութիւնը:

Եւ սակայն մենք հարկ մը չունէինք մեր դպրոցին ու կրօնին համար ֆրանսան ներկայացնել որպէս տիպար. Մերոպի ու Սահակի անունը, գաղափարականն ու թողած անմահ գործը աւելի քան հարուած մըն է շանմի՛ աշխարհիկ դպրոցի՛: Ո՞ւր թողունք Լուսաւորչի անունը որ դատապարտութիւնն է ամէն հայու որ կը ձգտի մերժել կրօնքը դպրոցին մէջ:

Սշխարիկ դպրոցը կը դատապարտուի Պղատոնէն ալ որ բնութեան ու հիւանդ մարդկութեան ցաւին բուժանքը Գերագոյնէն կ'ակնկալէր. Խնչպէս Սենեկա, որ իր կցկտուր քարոզներուն քով չէր կրնար ծածկել իր անբարոյ կենցաղը, հարազատ պը-տուղ ապականած հեթանոս Հռոմին: Նոյն զաւանցանքն մէջ է կրօնամերժ Բենետեթ-թոյ Քրոչէ, որ իր անխմաստ բնական կրօնքի դրութեամբ աւելի ապականող քան թէ գեղեցկագէտ կը ներկայանայ, խնչպէս կ'ըսէր Պազարնեան, եւ խնչպէս այսօր կը հեգնէ եւ կը քանո՞ւ ե ամոր բնական թիւննեռ՝ Փափին:

Համարինք թէ աշխարհիկ դպրոցը յաջողի իր կարծեցեալ կրօնքով սորվեցնել անհատին պարտքն եւ իրաւունքը. բայց ո՞ւր են անոր հիմերը, ո՞վ է պաշտպանը օրէնքին եւ արդար վարձահատոյցը: — Դնենք Եկեղեցին դպրոցին քով եւ զԱստուած անոր մէջ, եւ ահա Գերագոյնն ու Յաւիտենականը որ պիտի իշխէ ու խնամէ, ամենազէտ, ամենաբարի եւ ամենակարող՝ որ պիտի տեսնէ, դատէ եւ հատուցանէ բարւոյն բարւին, եւ չարին առ:

Եթէ դպրոցը անհատին ազատութիւնը կը տարփողէ, կրօնքը ալ աւելի կը յարգէ զայն իր արդար սահմաններուն մէջ. ու կրօնքը պիտի քարոզէ ամուսիններուն հաւատարմութիւն, ծնողին ու զաւակներուն սէր եւ երախտագիտութիւն, վերջապէս պարտք եւ արդարութիւն եւ տիեզերական սէր՝ կայացած մարդկայն համեղբայրութեան մէջ, որուն վրայ կը ժպտի մի եւ միակ ամենազօր, ամենագեղեցիկ եւ բարի հայրը՝ Աստուած: Եւ Աստուած պիտի ժպտի մեր դպրոցին մէջ ալ, մեր սերունդին այսօր եւ վաղը եւ յախտեան:

Հ. ԵՎՀԱ ՓԵԶԻԿԵԱՆ

(Ե ՅԱՀՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ)

Յիսուս որդի իմ միածին
Որ քենուալ կաս ի խաչին, աւաղ²,
Տիսիլ քոյին սուրբ երեսին
Ի Երիթը Թաքրո այլ էր, աւաղ³, այլ էր
Զի քամ ըզլոյս պայծառ փայլէր փայլէր փա-
Ազգիւ որդինակ ամենօր իննայ [Լէհ⁴.
Զքեզ աւետօք իմ ին ծննալ, աւաղ⁵,
Տիսիլ ոտից քոց քենուալ

Ի Տիբերիայ ծովում այլ էր, աւաղ, այլ էր
Զի ի վերայ ջուրցը քայլէր քայլէր քայլէր,
րոտեհալ մանու խաշելութեան
թառամեցար վարդի ման, աւաղ,
Տիսիլ քոյին ի ծընթեղեան
Ի Բեթղեհէմ այրին այլ էր, աւաղ, այլ էր
Միմէ թագութիս քեւ զգմայլէր մայլէր մայ-
ողկուզանան կախեալ յորթոյ [էր,

բարութակէ խաչին սրբոյ, աւա՛զ,
Տեսիլ քոյին սուրբ աթոռոյ
Ի լիրինը Սիմայ այլ էր, աւա՛զ, այլ էր
Զի ի վերայ ամպոյ սայլէր սայլէր սայլէր⁶,
իւսելով պըսակ լի փըշով⁷,
Շրջապատեալ զորդոյս գլխով, աւա՛զ,
Զտեսիլ զլխոյդ ամեհազով.
Հարսն երգէին երգելով, այլ էր, աւա՛զ, այլ էր
Զի կիփազիամ ոսկով փայլէր փայլէր փայ-
Թօթափի լոյս արեգական [էր...]
Մահուամբ քոյին ամպարտական, աւա՛զ,
Որ ի ծմութդ քո կուսական
Ցմծութիւն փենակամ⁸ այլ էր, աւա՛զ, այլ էր
Զի բարձամց աստղը փայլէր փայլէր փայլէր
Ի յաջըս քոյ ամփոփիցիալ [փայլէր...]
Մայրըս զիտէ աղէկիփեալ, աւա՛զ,
Ազմիւ ակութք քո ներկիցեալս
Ի ներբողեամ հարսին այլ էր, աւա՛զ, այլ էր
Զի լուացեալ կաթամբ փայլէր փայլէր փայ-
Ի ծեռըս քո փոխան փարդի [էր...]
Գընի քիւեռ կըսկըճալի, աւա՛զ,
Տեսիլ մատանցդ նրաշալի
Ցերգոց երգոյն զովելի այլ էր, աւա՛զ, այլ էր
Զի զըմուսոյ ծորմամբ փայլէր փայլէր փայ-
Նագելի որդեակ իմ Ցիսուս [էր...]
Խնայեա՛ ի մօր քոյ արտասուս, աւա՛զ,
Տեսիլ մօրըս Մարիամու
Ի լիառը Քորերու այլ էր, աւա՛զ, այլ էր
Զի մօրեթին վասն իմ փայլէր փայլէր փայ-
[էր...]

1. Այսպէս՝ Պ. Յ. Ճ. Սերոնի մեղի տրամադրած
Հռապարին համեմատ (տե՛ս «Բագավալքաց» Նոյ. 1831,
Էջ 500-2) ուր հաւաքածն կազմողը, Պօղոս Սերոն-
ինան, այսպէս կը ծանօթալիք Տաղիս մասին.
«Օրինակեցի ի չոսու ի իգնատիոս Վրդէ Աս-
տուածատուրեան զորոյ օրինակն յլեաց առ իս
ըստ խեղոյ իմոյ յԱնքը ունակաց ի 20 հոկտ. 1821.
Տաղ խաչերութեան երգեալ ի Յարութիւն վար-
դապետէ երբեմն երեսփոխամէ (Վէրիլ վարդա-
պետէ) առ պատրիարքութեամբ Յակոս պատրի-
արքի Կ-ողուոյ Նալեան կոչեցելոյ. յարմարեալ
ըստ չափու և եղանակի թուրքերէ երգի մասու-
շակի (Մօր պէտէֆէ պօյնուն Ելմիշ, և այլն),
Սկզբանառք կազմեան զանուն երգողին Յարու-
թիւն յորմէ պակասին առ մեզ քանի մի տութք,
զոր ոչ զտաք ցարու»:
Մինչ ճենք պիտի բանք թէ գեղեցիկ տաղս ած-
քողապէս կը զտնուու մեր Վիեննայի Միթթ. Վեր-
շարց մատենագագաւանին թիւ 412 Զ. ին մէջ (Էջ 18-
20ա ըստ Զ. ցուցակի Վիենն. Միթթարիանց). մեր
ինքնանձին վրայ անոր օրինակութիւնը զրկից յարգ-
չի իգնատիոս Վ. Աքեան, որուն կը յայնանք հրա-
պարակաւ մեր խորին չնորհակալութիւնները:
Դիտեին է սակայն որ Վիենն. Զ. ը այսպէս ունի
պատկեր վերնագիր. «Տաղ ասացակալ ի Յարութիւն Վար-
դապետէն ի Քրիստո յարութիւնն Քրիստոնի, ի գոյն
պատկետէն ի Քրիստո յարութիւնն Քրիստոնի, ըստ այնու
ուրա մօս մէնէմշէմ»: Պ. Ա. ի օրինակին «Խաչելու-
թեան»ը մեղի ստուգագոյն երեւցաւ, ըստ այնու ալ
գայն զրինք:

ՏԱՐ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ

(ԽՈՍՔՈՎԱՅԻՆ)

աւօտիմ շաւեղի շողըն ծագեալ
Արեւ տարածեալ.
Իւ բարձըր իջեալ արփիմոյն
Արփոյն տարփըմամք և քաղցրիկ
Փոյիկ տարփըմամք և քաղցրիկ
Ցօղիկ արկամէր,
Ո ի չերմոնէ ի վերայ
Լերին սիրայնոյ,
Րին սիրայնոյ սէր ի սըմումդ
Հովիտ շուշամին
Վիխտ յօրիմեալ Շուսխայնոյն
Կաթայք տարփացեալք,
Անայք տարփացեալք որ գայք
Ի համգէս զիշերոյ,
Անգէս խաչելոյն լոյս զբարթնոյն
Զուարթուն հրեշտակին,
Ռուարթուն սերորէն ի վերայ
Վիմին փողերգէր,
Ողէր զաւետիս Տէր յարեաւ
Գուք զո՞վ խնդրէք,
Արեաւ անձկալին Սիոնին
Սիրով սիրեցեալ,
Էր ողջոյն խանդակաթ սուրբ ոտից
Երկիր պազամնմք,
առք, նոյն ի նոյն ի նոյն մըմին
Յաւիտեամս ամէն.

卷之二

- Յ. 4. Բ. և Պ. սաղերուն Գրինք «աւա՛զ» և Ա. 2. Բ. Պ. Ա. օրինակը չունի «աւա՛զ»:
Ա. Պ. Ա. օր. «ըգբեկ մայլէր»:
Անսպէս՝ ըստ Պ. Ա. օրինակին: – Վ. Զ. Էն մէջ
ովին սարցը է այդ գերշին երկառողը.
«Նոր ամսն երկնից բոցափայլէր, աւա՛զ, փայլէր»:
Հի ի վերայ օդոյ սայլէր սայլէր սայլէր»:
Ասկից սկսեալ կը պակսի Պ. Ա. բնափիր:
Վ. երնական?

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԱՅԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ ՏԵՂԱԿԱՆ Է

Հայր Եկող Գևացող ազգերու մէջ պահած է իր գեղարուեստի տիպարը

(Հար. տես «Բազմավէպ» 1932, էջ 52)

իջ. Գմբէթաւոր հարտարապետութեան
մասին վիճաբանող կողմերը, իրենց ցու-
ցումներն հաստատելու համար՝ ձեռնար-
կեցին ամէն ինչ ձաւեն սկսիլ, սկիզբն և
ծագումը փնտռել զմբէթին և անոր դա-
րաւոր զարգացումին մինչեւ Դ - Ե դար
Յ. Ք. : Այս հարցին մէջ կարող է մեծ
դեր կատարած ըլլալ նախապատմական
դարերէն զանազան ազգերու երկրէ եր-
կիր զաղթականութեամբ տարածուիլը,
կամ զինու զօրութեամբ և կամ խաղաղ
տիրապետութեամբ՝ համացեղ և համարիւն
ժողովու որնեռու միջեւ, որով համարնակ-

Մեր նախընթաց յօդուածին մէջ տես սանք չորս կամ հինգ (եթէ ոչ դեռ աւելի) հազար տարիներ առաջ Արքական ցեղը՝ սկսած Հնդկաստանէն տարածուեր է առաջաւոր Ասիոյ վրայ, մինչեւ Յոնիական ծովը, Միջազգետը և Վերին Ասորից անցնելով հասած է մինչեւ Եգիպտոս որ ամենէն առաջ օգտուեր է Արքական մշակոյթէն. ասկից գաղթականներ կ'անցնին Խտալիա, ըստ ոմանց Ետրուրացիք իրենց նշանեւ աչքերով: Փոքր Ասիայէն Կտրելով անցնելով Հելենուածնասոսը՝ կը ձգուին մինչեւ

Քանի որ զիտնականները դեռ հարուստ ասպարէզ ունին մշակելու և զարգացնելու հնագիտական ուսմանց այլեւայլ ճիշդերը, քանի որ կարծիքները դեռ որոշ եզրակացութեան մը շուրջ չեն համախըմբուած, մենք անտեսեակներս, իբրևս սիւ